

Een archeologisch bureau-onderzoek voor locaties B2-3 en B2-6 van het Project Kop Beatrixstraat te Den Helder (N.-H.).

N. van Malssen

ARC-Rapporten 2007-88

Groningen
5 juni 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor locaties B2-3 en B2-6 van het Project Kop Beatrixstraat te Den Helder (N.-H.).

ARC-Rapporten 2007-88
ARC-Projectcode 2007/273

Opdrachtgever
Zeestad CV/BV
Bevoegd gezag
Gemeente Den Helder
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer bureau-onderzoek
25979

Tekst
N. van Malssen
Afbeeldingen
N. van Malssen
Redactie
N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 5 juni 2008

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Aanleiding tot het uitvoeren van dit archeologische bureau-onderzoek vormen de voorgenomen bodemverstorende activiteiten ten behoeve van de herontwikkeling in het kader van het project Kop Beatrixstraat in het centrum van Den Helder. Dit project omvat een zestal deellocaties. In deze deellocaties worden onder andere winkels, woningen, een bibliotheek, horeca en parkeerplaatsen opgenomen (zie afb.). Cultureel Erfgoed Noord-Holland heeft een risicoanalyse uitgevoerd, waarin wordt geadviseerd om twee van deze deellocaties (B2-3, ca. 500 m² en B2-6, ca. 800 m²) door middel van een archeologisch bureau-onderzoek nader te onderzoeken. De bodem van locatie B2-3 zal tot op max. 3 meter worden verstoord, maar de kans is aanwezig dat de verstoring slechts tot op maaiveld zal zijn. Locatie B2-6 zal slecht tot op maaiveld worden verstoord. ¹ Dhr. ing. F. Vreugdenhil, directeur van Zeestad Beheer BV heeft aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) opdracht verleend voor het uitvoeren van het bureau-onderzoek. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de Wet op de archeologische monumentenzorg en volgens de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1.²

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Onderzoeksgebied B2-3 ligt op de hoek van de Beatrixstraat en de Keizersgracht. Lokatie B2-6 wordt afgebakend door de Beatrixstraat, de Weststraat en de Keizersgracht.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Noord-Holland
Gemeente	Den Helder
Plaats	Den Helder
Toponiem	Kop Beatrixstraat
Kaartblad	14B
Coördinaten	113.315/552.517 (NW, B2-6) 113.310/552.475 (ZW) 113.347/552.521 (NO) 113.343/552.474 (ZO) 113.323/552.458 (NW, B2-3) 113.351/552.420 (NO) 113.360/552.455 (ZO)
Periode	Nieuwste Tijd
Bodem	Zeeklei
Geomorfologie	Bebouwing

¹Telefonische mededeling op 17 december 2007 door dhr. J.A. van 't Hof, projectleider Zeestad.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl

**BEATRIX STRAAT
plankaart
schaal 1:1000**

TOTAAL

- woningen 91
app. 45
egw. 46
- winkels+horeca
6562m²
- parkeergarage
379pp.
- bibliotheek
2500m²

blok B2-1

- woningen 41
app. 15
egw. 26
- winkels+horeca
4141m²
- parkeergarage
327pp.

blok B2-2

- woningen 14
app. 14
- winkels+horeca
370m²
- parkeergarage
6pp.

blok B2-3

- woningen 6
app. 6
- horeca
320m²

blok B2-4

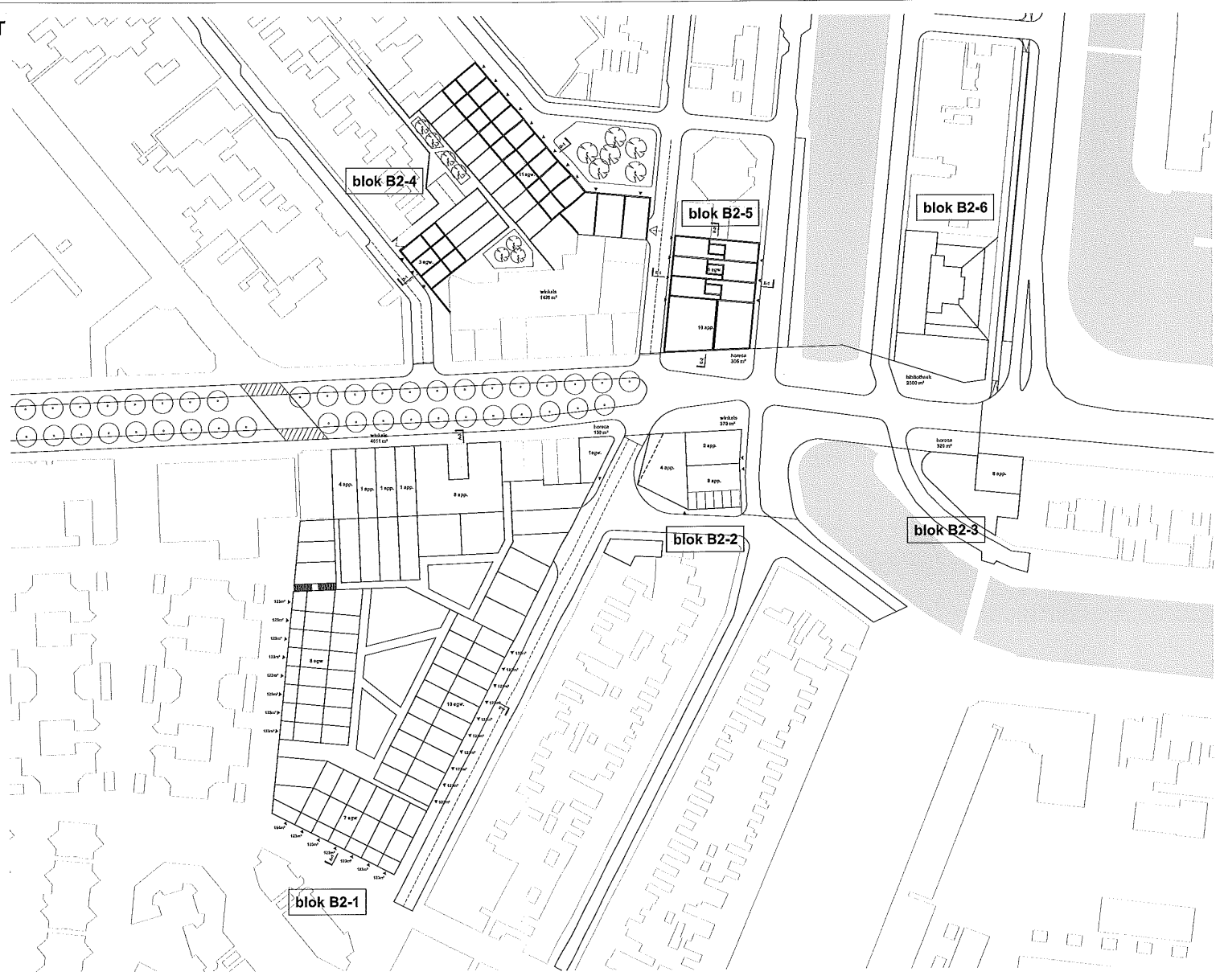
- woningen 14
egw. 14
- winkels+horeca
1426m²
- parkeergarage
46pp.

blok B2-5

- woningen 16
app. 10
egw. 6
- horeca
305m²

blok B2-6

- bibliotheek 2500m²

Afbeelding 2 Overzicht van het Plangebied. Het bureau-onderzoek betreft deelgebieden B2-3 en B2-6.

1.4 Doel van het onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verworven informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Aan de hand van de op deze wijze verkregen gegevens wordt vastgesteld of er archeologische resten in het plangebied aanwezig (kunnen) zijn, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied eventueel een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Voor een bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Gegevens met betrekking tot bekende en te verwachten archeologische waarden worden onder meer ontleend aan Archis. Dit is het digitale archeologische informatiesysteem voor Nederland, waarin onder meer de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) zijn opgenomen. Om inzicht te krijgen in de aardwetenschappelijke opbouw van het plangebied worden geomorfologische, geologische en bodemkundige kaarten geraadpleegd. Hierbij wordt getracht, informatie te verkrijgen met betrekking tot bekende verstoringen in de oorspronkelijke bodemopbouw. Voor een overzicht van de historische en subrecente situatie van het plangebied wordt gebruik gemaakt van topografisch-historisch kaartmateriaal. Tenslotte worden – voor zover aanwezig – de resultaten van voorgaand archeologisch onderzoek in de omgeving van het onderzoeksterrein nagetrokken op relevantie en bruikbaarheid.

2 Bureau-onderzoek

2.1 Aardwetenschappelijke waarden

Het onderzoeksterrein is gesitueerd in de fysisch-geografische regio het noordelijk zeeleigebied, dat zich uitstrekt over het noordelijke deel van de provincies Groningen en Friesland, de Waddeneilanden en de kop van Noord-Holland. Onder de Holocene afzettingen (vanaf ca. 9.000 v. Chr.) ligt een pakket dekzand, dat tot de Formatie van Boxtel behoort. In de kop van Noord-Holland komt onder het dekzand de Eem Formatie voor (Berendsen 2005, p. 183).

De Holocene afzettingen zijn vooral fluviatiel en bestaan uit de Formaties van Peize en Urk (matig grof tot uiterst grof zand, matig grindhoudend en plaatse-lijk met kleilagen) en de Formatie van Appelscha, dat echter geen kleilagen heeft (De Mulder et al. 2003, pp. 318–320). De Formatie van Boxtel bestaat uit zeer fijn tot matig grof, zwak tot sterk siltig en kalkloos tot kalkhoudend zand. Dit zand is vanaf het Midden-Pleistoceen (ca. 400.000 v. Chr.) tot in het Holoceen afgezet door wind en kleine rivieren (De Mulder et al. 2003, p. 346). In de kop van Noord-Holland is dit gebeurt na ca. 50.000 v. Chr., omdat deze laag op de Eem

Formatie ligt, die is gevormd gedurende het Laat-Pleistoceen (ca. 100.000 – ca. 50.000 v. Chr.). De Eem Formatie bestaat uit matig fijn tot zeer grof zand en klei (De Mulder et al. 2003, p. 311).

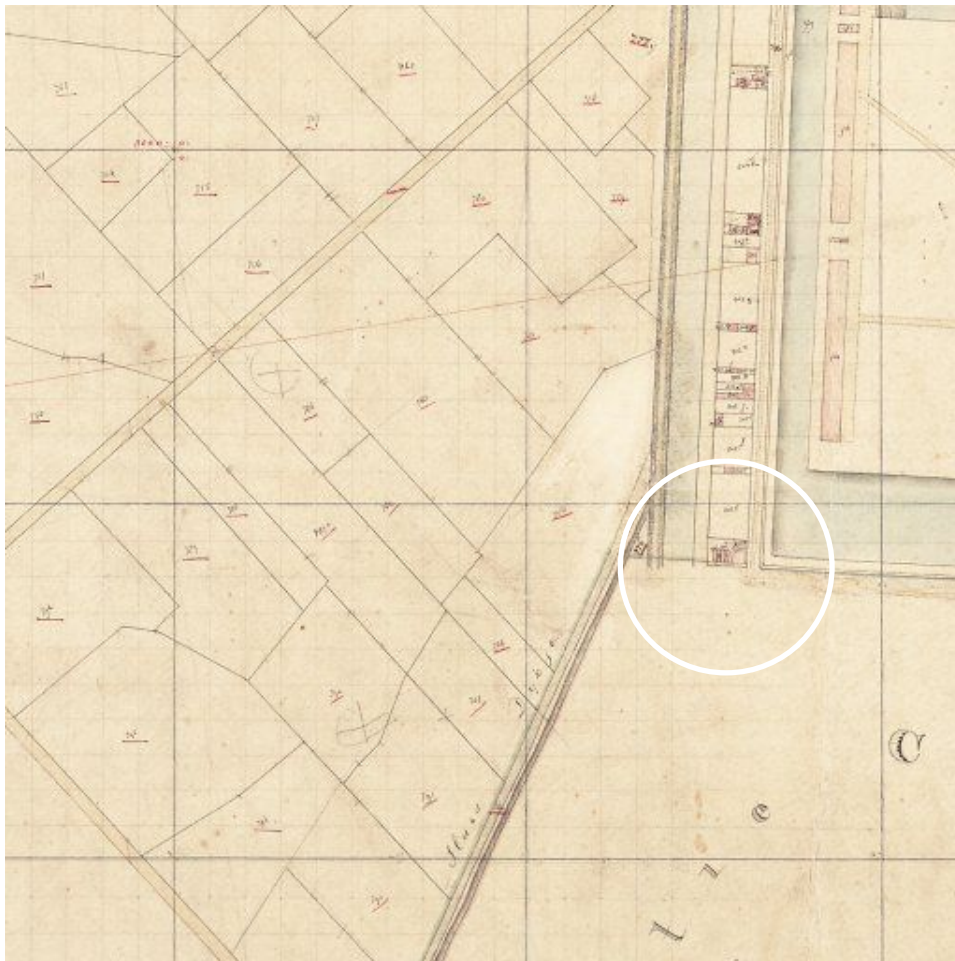
Vanaf het Holoceen komen in de regio diverse sedimentaire milieus voor, waarbij het gaat om lagunaire en getijdenmilieus als estuariene milieus: de Formatie van Naaldwijk. Deze formatie is complex en bestaat uit meerdere laagpakketten. De formatie bestaat uit zeer fijn tot matig fijn zand en sterk zandige tot zwak siltige klei. Daarnaast speelt de Basisveen Laag van de Formatie van Nieuwkoop een rol (De Mulder et al. 2003, p. 313–315). Vanaf ongeveer 1000 v. Chr. ging de zee een grotere rol spelen, omdat deze ver landinwaarts doordrong. Hierdoor erodeerde de veenlaag en/of werd het veen bedekt door een dikke laag klei. Het noordelijk zeekele gebied is dus vrijwel geheel gevormd na ca. 1.000 v. Chr. De vorming ging door tot in de Middeleeuwen (Berendsen 2005, p. 184–185). Over de geomorfologische situatie en het type bodem kan op basis van de gegevens in Archis alleen worden gezegd dat het gebied is bebouwd.

2.2 Archeologische waarden en historische situatie

De kop van Noord-Holland kent geen lange bewoningsgeschiedenis. Dit hangt waarschijnlijk samen met veenvorming (Formatie van Nieuwkoop) en met de invloed van de zee. Er zijn geen aanwijzing voor bewoning in de prehistorie (Louwe Kooijmans et al. 2005) of in de Romeinse Tijd. In de regio is pas vanaf de vroege Middeleeuwen op beperkte schaal sprake van bewoning. Den Helder zelf is ontstaan in de 16e eeuw. Tegen het einde van de 16e eeuw werd het gebied rond Den Helder bedijkt en werden polders aangelegd, wat de bewoonbaarheid significant deed toenemen. Al snel werd Den Helder één van de belangrijke zeehavens van de Republiek. In het begin van de 19e eeuw besloot Napoleon (Nederland was inmiddels *de facto* onderdeel van het Franse keizerrijk) tot de aanleg van een werf en een tweetal forten om de marinehaven te verdedigen: de Stelling van Den Helder is een feit. In de loop van de 19e eeuw werd het gebied achter de forten en liniedijken geleidelijk aan bebouwd.

Een kadastrale kaart uit de eerste helft van de 19e eeuw laat zien dat deellocatie B2-6 voor een klein deel was bebouwd (afb. 3). Volgens een topografische kaart uit het midden van de 19e eeuw waren beide deellocales bebouwd (Geudeke et al. 1992, blad 10-11). Rond 1900 waren het plangebied en directe omgeving geheel volgebouwd (afb. 4). Ondanks deze bebouwingsgeschiedenis heeft het plangebied volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) (afb. 5) een lage archeologische trefkans. Iets ten zuiden van de onderzoeksgebieden is een archeologisch monument aanwezig.³ Er zijn op of bij de onderzoekslocaties geen Archis vondstmeldingen of -waarnemingen gedaan.

³Binnen dit terrein bevinden zich resten van de door de Fransen ontworpen, gebastioneerde omwalling met citadel en ravelijnen om de in aanbouw zijnde dowerlen aan het Nieuwe Diep (begin van het huidige Marine-etablissement). Alleen het deel tussen het Nieuwe Diep en de Sluisdijk werd verwezenlijkt, maar na 1813 niet verder onderhouden. De omwalling is onder 19e eeuwse (niet diep gefundeerde) stadsbebouwing verdwenen. Bron: www.kich.nl

Afbeelding 3 De onderzoekslocatie (wit omcirkeld) op een kadastrale kaart uit ca. 1811.
Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 4 De onderzoekslocatie (wit omcirkeld) op een topografische kaart uit ca. 1900. Bron: www.kich.nl.

2.3 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

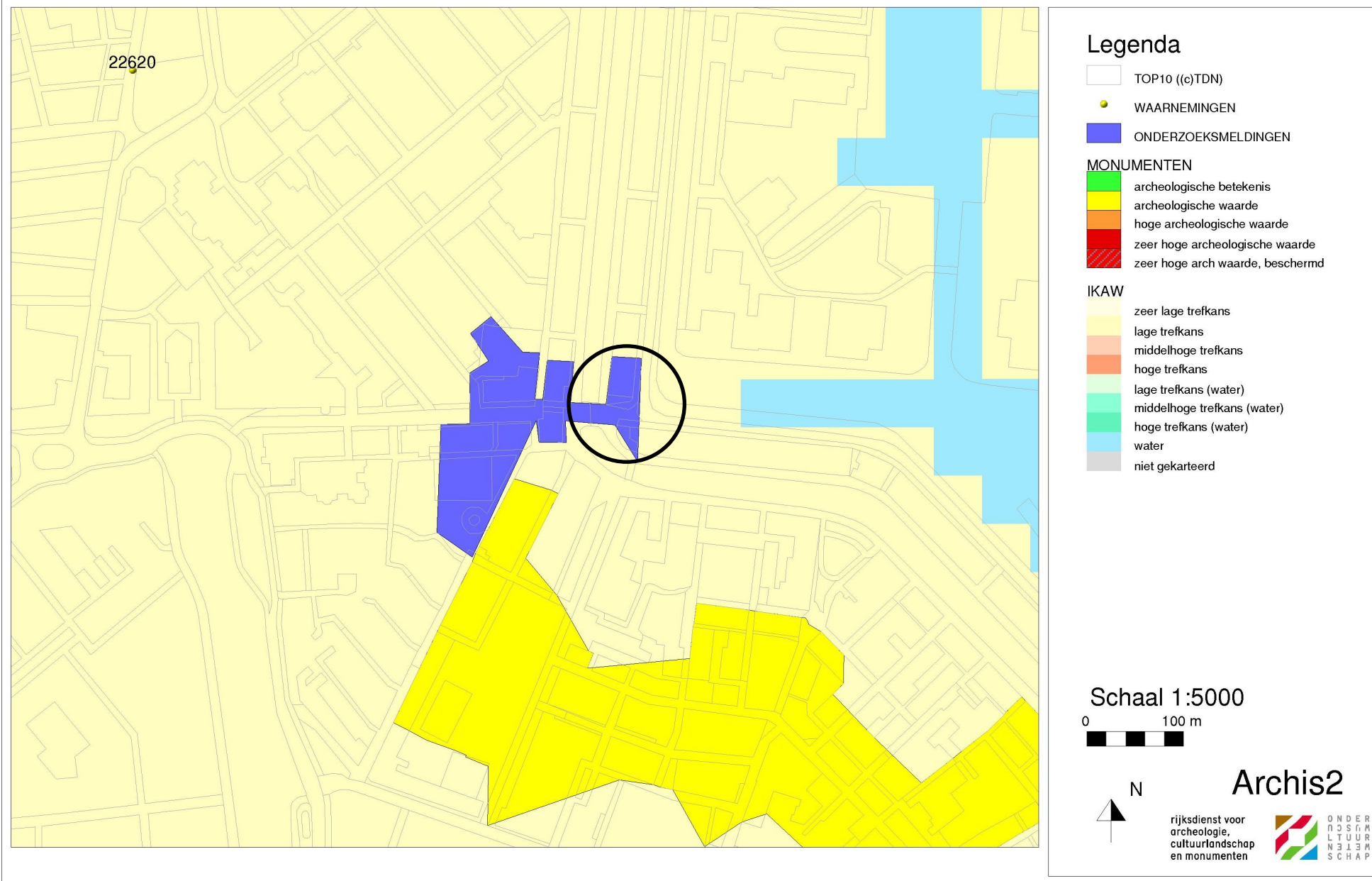
De deellocaties liggen een een zone met een lage archeologische trefkans. De kans dat er archeologische resten ouder dan het begin van de 16e eeuw worden gevonden is miniem. Het gebied is pas in de loop van de 17e eeuw structureel ontgonnen. Tot het begin van de 19e eeuw was het gebied onbebouwd. De eerste bebouwing op deellocatie B2-6 verschijnt rond 1832. Rond 1900 zijn beide deellocaties geheel bebouwd. De verwachting is dat bij het uitvoeren van de geplande werkzaamheden resten (funderingen, huisraad) kunnen worden aangetroffen van deze 19e eeuwse bebouwing, voorzover deze niet nog *in situ* aanwezig is.

3 Samenvatting

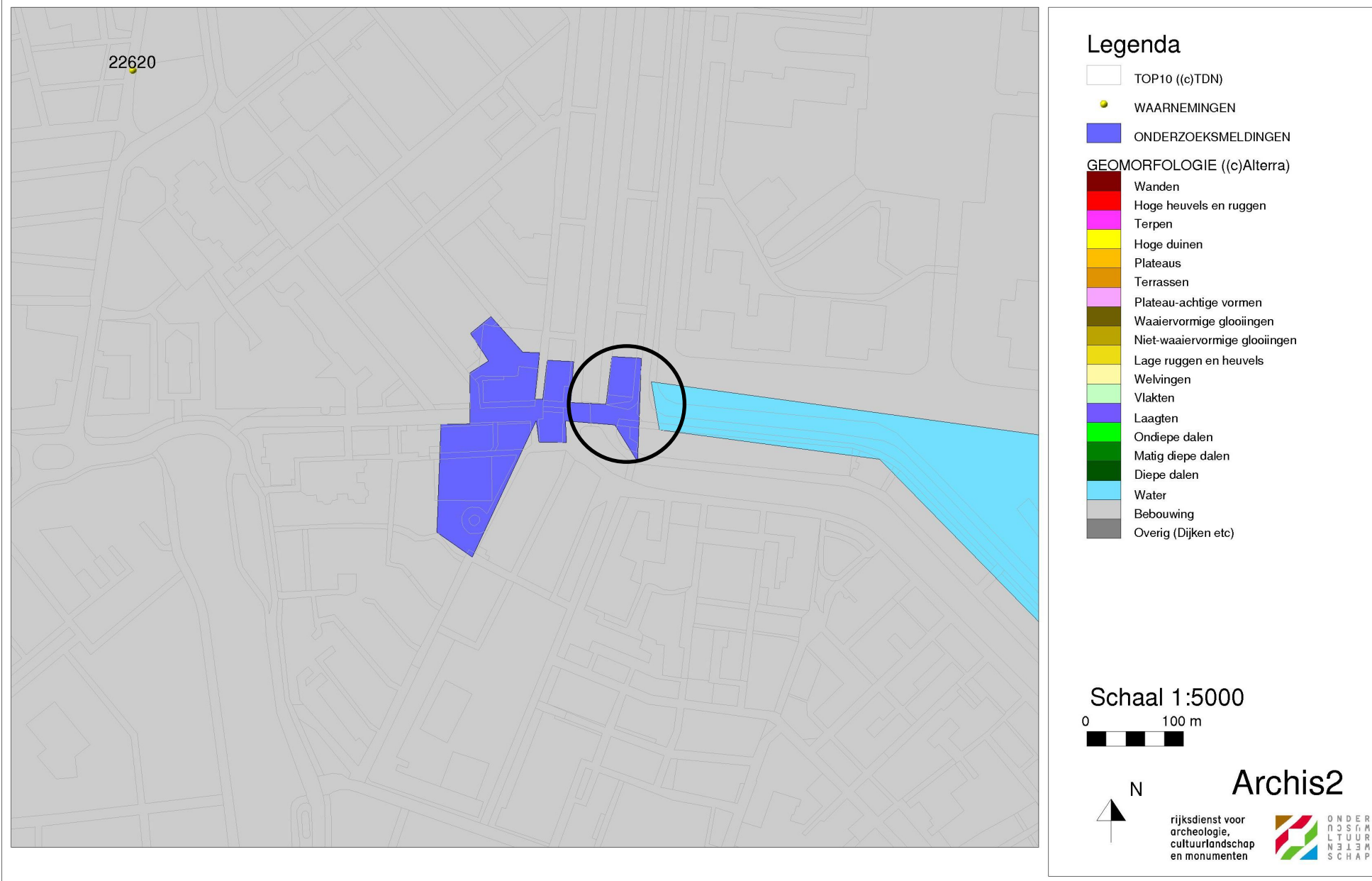
Op basis van de bij het bureau-onderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. De kop van Noord-Holland is onderdeel van het noordelijk zeekleigebied. Duizenden jaren lang had de zee hier vrij spel, waardoor de regio onderdeel uit maakte van het waddengebied en de waddeneilanden. Dit maakte bewoning en ontginning van dit gebied problematisch. In de aanwezige duinen ontstonden in ieder geval vanaf de 9e eeuw kleine nederzettingen. De inwoners leefden vooral van de visvangst. In de 16e eeuw werden dijken aangelegd en polders gecreëerd, waardoor het gebied beter bewoonbaar werd. Den Helder werd vanaf het begin van de 17e eeuw een belangrijke (militaire) haven. In de loop van de 19e eeuw begon de stad te groeien. Op de twee hier onderzochte locaties werden rond het midden van de 19e eeuw gebouwen opgetrokken.

4 Aanbeveling

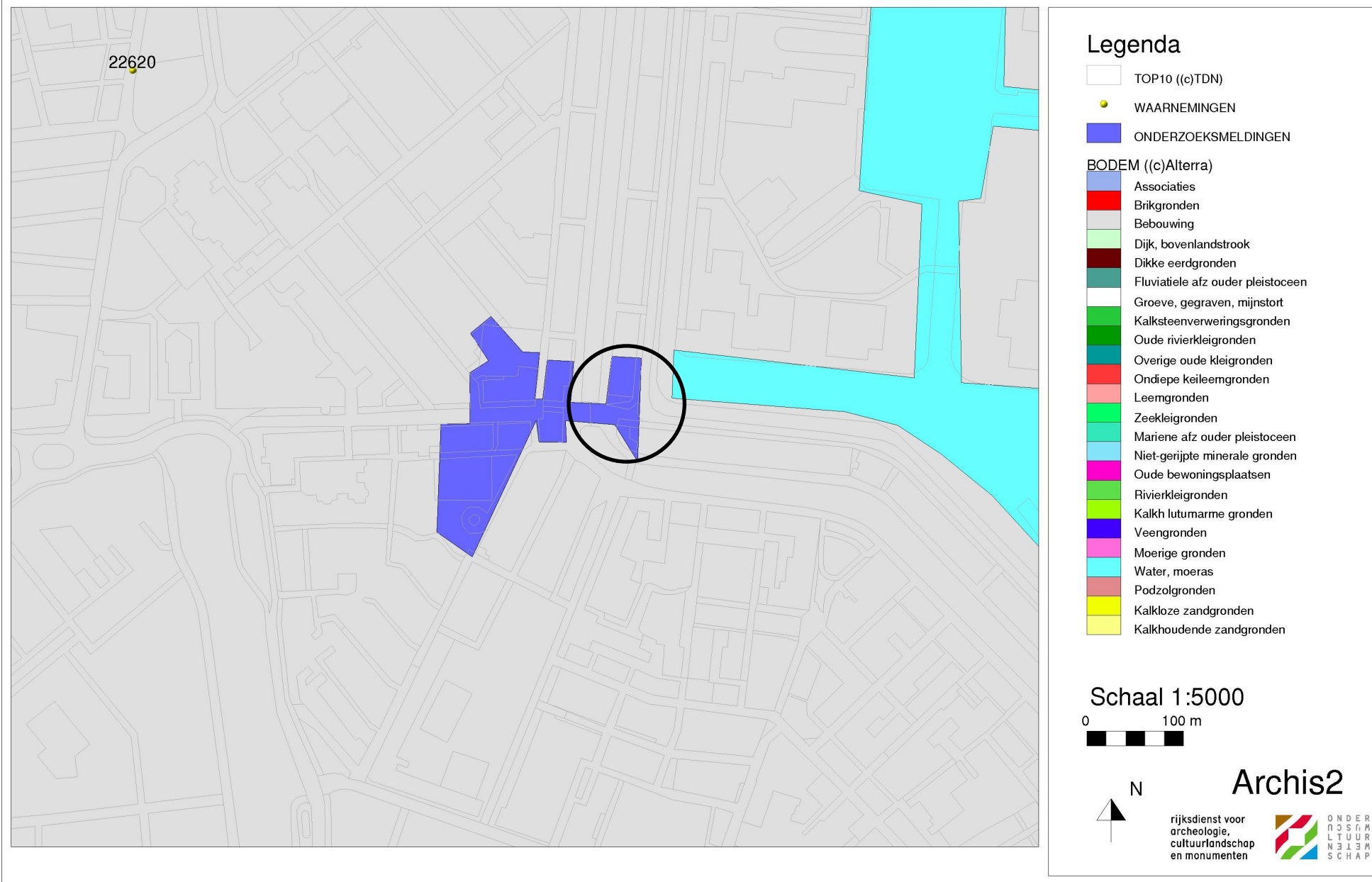
Op basis van het bureau-onderzoek kan geconcludeerd worden dat de kans dat er bij het uitvoeren van de geplande werkzaamheden archeologische vindplaatsen worden verstoord aanwezig is. Volgens gegevens van Zeestad CV/BV, de opdrachtgever, zullen bodemverstorende activiteiten op locatie B2-6 minimaal zijn (maaiveld). Deze locatie hoeft dan ook niet verder archeologisch te worden onderzocht. Onduidelijk is wat er precies gaat gebeuren op locatie B2-3: een verstoring tot op ca. 3 m diepte, of slechts op maaiveld. Als de bodem inderdaad tot op ca. 3 m diepte wordt verstoord, dan is een archeologische begeleiding aan te bevelen. Wordt de bodem niet verstoord, dan hoeft ook deze locatie niet verder archeologisch te worden onderzocht. Indien er bij de werkzaamheden alsnog archeologische resten worden aangetroffen, dan dient dit onmiddellijk te worden gemeld aan het bevoegd gezag.

Afbeelding 5 Archeologische verwachtingswaarden, monumenten en waarnemingen in de omgeving van het plangebied (blauw). De twee onderzoekslocaties zijn omcirkeld.
Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 17 december 2007.

Afbeelding 6 Geomorfologische kaart voor het plangebied (blauw) en omgeving. De twee onderzoekslocaties zijn omcirkeld. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 17 december 2007.

Afbeelding 7 Bodemkaart voor het plangebied (blauw) en omgeving. De twee onderzoekslocaties zijn omcirkeld. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 17 december 2007.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.

Geudeke, P.W., K. Zandvliet & L. Balk, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas 1:25.000, Noord-Holland 1849–1859*. Groningen.

Louwe Kooijmans, L.P., P.W. van den Broeke, H. Fokkens, A. van Gijn et al. (red.), 2005. *Nederland in de prehistorie*. Amsterdam.

Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.